

Natuurlijk is er ook in Limburg sprake van een verminderd gebruik van het dialect, maar tegelijk kunnen we vaststellen dat met name dat dialect nog springlevend is.

De belangrijkste conclusie is dat leerlingen die van huis uit dialect spreken het wat betreft taalvaardigheid Nederlands niet slechter doen dan leerlingen die van huis uit het Standaardnederlands spreken. Sterker nog, niet alle leerlingen die een Limburgs dialect spreken, maar ook leerlingen die een ander dialect spreken zijn aan het einde van de basisschool zelfs beter in het Nederlands dan leerlingen met een Standaardnederlandse of Friese achtergrond. (Kroon & Vallen, 2004).

‘In de schriftelijke overlevering is **Sittard** een laatkomer. De nabije omgeving kent nogal wat plaatsen die op veel oudere vermeldingen kunnen bogen. Tudderem komt al voor in het *Itinerarium Antonini* uit circa 270. Susteren verschijnt in 714, Aldeneik en Gangelt rond 830, Echt in 950, Elsloo in 1002 en Buchten in 1031. Sittard daarentegen duikt pas op rond het midden van de twaalfde eeuw. *Bruchsitert*, *Balsitert* en *Hagensitert* in 1144 en *Siter* in 1157 (1119?). Uitzonderlijk laat is dit eerste verschijnen evenwel niet te noemen. Plaatsen als Roermond (ca. 1150), Geleen (1175), Maaseik (1139) en

Urmond (1153) worden eveneens pas in diezelfde periode voor het eerst vermeld.

Voor de naam Sittard treft men in de loop der tijden uiteenlopende schrijfwijzen aan, o.a. *Sitter* (1147), *Zittard* (1180), *Sittere* (1215), *Sittert* (1230), *Zyttert* (1335), *Sittren* (1360), *Sittart* (1401) en uiteindelijk komt vanaf de zestiende eeuw regelmatig de tegenwoordige spelling *Sittard* voor.

De geografische verspreiding van plaatsen en terreinen, die in een of andere vorm deze naam dragen, kon gesitueerd worden in het zuidelijk deel van het tegenwoordige Nederlandse taalgebied, voornamelijk in Belgisch en Nederlands Limburg en Brabant.

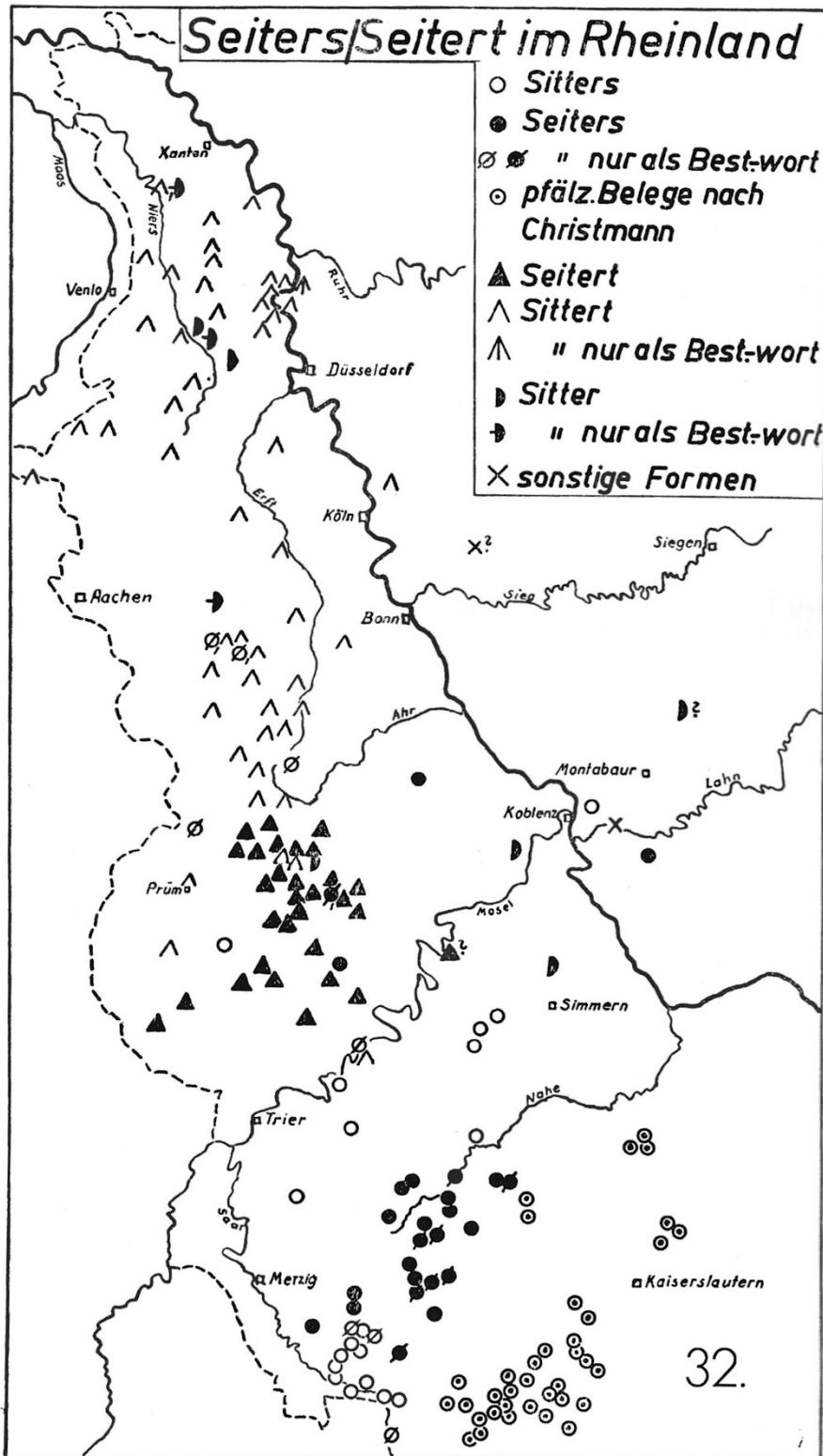
Binnen dit rayon vindt men behalve Sittard zelf, een buurtschap *Sittert* onder Odiliënberg, een gehucht *Sittert* onder Veldhoven, een veldnaam *Zittert* bij Grave, een terrein *Zittert* ten noorden van Budel, de dorpsnaam *Zittert* bij Lummen, *Zetrud* ten zuidwesten van Tienen, het gehucht *Zitter* tussen Tourneppe en Beersel ten zuiden van Brussel en de plaats *Zittaart* ten zuidwesten van Mol.

Tot deze groep moet, etymologisch gezien, eveneens de plaatsnaam *Zundert* gerekend worden, ondanks zijn enigszins afwijkende schrijfwijze.

Heden ten dage wordt de naam Sittard afgeleid van *Siter*, van het Oudhoogduitse *sîte*, *hoogte* of *berghelling*, en de plaats lag dan ook op een hoogte. Dit gebied was

gunstig gelegen tussen de Geleenbeek en de Roode Beek. De nederzetting is ontstaan in de Karolingische tijd, tussen 700 en 1000. Zij wordt voor het eerst, zoals hierboven genoemd, als *Sitter* vermeld in 1147. Er zijn echter sporen van veel oudere bewoning.'

'Over de betekenis van de naam *Sittard* of *Siter* bestaan verschillende meningen. Volgens een vrije recente uitleg zou de naam betrekking hebben op een domein, dat uit een gemeenschappelijk bosgebied afgebakend was voor de koning en zijn mensen. Naar dit grotere domein verwijzen ook de al in de twaalfde eeuw vermelde namen Broeksittard, Haagsittard en Balsittard. Naar de in het westen van Duitsland zeer veel voorkomende Orts- en Flurnamen 'Seiters/Seitert en zijn varianten' heeft Heinrich Dittmaier een grondige studie gemaakt.

Hij stelt dat Sittard is afgeleid uit een 'met bijzondere rechten gereserveerde van de algemeen gebruik onttrokken gebied.' In het Rijnlandse gebied gaat dit

meestal op voor een bos of een voormalig bos. Afgeleid van *secrei, secroi, segrei*: een afgezonderd bosgebied. De Rijnlandse klankvormen volgen uiteindelijk uit de vorm *siter* (het Latijnse *siterium*) en een wel door een klankachtig etymologische vervorming naar *Seiter, Sitter* moest veranderen. De eindigings-t in *Sittert, Seitert* komt daarentegen de rest van het grondwoord *-rod* (ontginning) voor, zoals de historische vorm *sitroth* laat zien. Dittmaier verwijst ook naar 'zomerweide voor vee', zoals ook Gysseling dat doet.

De varianten 'Sittert, Sittard' komen allemaal in het gebied van de Nederrijn en in de Eifel voor. Het hier besproken Sittard behoort zonder twijfel tot het Rijnlandse gebied. Sittard was dan ook uit een ongecultiveerde bosstreek uitgesloten uitzonderingsgebied, die de fiscus van het algemene gebruik door mensen die aanspraken maakten op het bos uitgezonderd had, en met hun eigen mensen van de koning bevolkt had. Aan de ene kant de 'Graetheide' met haar veertien kerspelen, met bosgebruik, en aan de andere kant de koning als opperste heer van het bos voorbehouden 'speciaalbosgebied', genoemd 'de Sittard'.

Volgens de onvolprezen Schrijnemakers, die een andere mening heeft, zijn er echter binnen de gemeente Sittard vier verschillende Sittards te lokaliseren, nl. de stad

Sittard, het dorp Broeksittard, de buurt Haagsittard en de Wüstung Balsittard, en die niet als vier afzonderlijke Siders te beschouwen. Het ligt veeleer om het gemeenschappelijke element van die vlakbij elkaar gelegen toponiemen aan één en hetzelfde oorspronkelijke *Siter* toe te schrijven. Als we het vierkant tussen de oude stadskern van Sittard, Broeksittard, Balsittard en Haagsittard bezien, valt ons op dat die een terrein beslaat, dat de noordwestelijke grote en zacht aflopende flank van de Kollenberg vormt (de Sitzelberg). Derhalve mogen wij die gehele flank als de originele *Siter* mogen beschouwen. Haagsittard ontstond op de rand van het middenterras, Broeksittard werd een nederzetting aan het 'broek' (=moeras) langs de Roodebeek en Balsittard ontstond in het onvruchtbare gedeelte Overhovenerheide. Al deze nederzettingen werden al in 1144 vermeld. Volgens Schrijnemakers Sittard al in 1119 als 'Siter'.

Voor de liefhebbers: Het toponiem Sittard werd in de loop der tijd verklaard als: '*Si tard?* Zo laat?' in de Karelsage van Sittard volgens Felix Rutten. Dunckel gaf in 1823 de verklaring *Zitterne* en *Ziterne* (sidderen, beven?), Kentgens vroeg zich af of Sittard niet van *Sisterne* (put) afgeleid kon worden. Het Romeinse *cisterne*. Sittard van *Sitz-Erde* uit een niet gepubliceerd stuk tekst, *Cither* een liggend instrument met 22 snaren.

Sitr-ûth of *Setr-ôd* (groep (runder) hutten?). Grensweide? door Carnoy. *Setr*, *Sátr* = zomerweide voor vee?: gebirgsweide des Viehs?, *Seitur-id*, gemeenschappelijke maaiweide of grensweide? *Zit-aard*, vaste grond?, *Sihteerde*, *Siet-ert*, lage vlakte? *Sitters*, *Sieders*, *Suteren*, moerassig terrein? *Sigidrôthu*, plaats waar zegge groeit? *Sit-rade*, nederzetting in gerooid gebied? *Sit(t)-hart*, bos bij de grenslijn? *Sit-ode*, rooiing van de persoonsnaam *Sit* of *Sitta*? *Siter-ode*, afgelegen afgezonderd bos? *Sit(w)ert*, zijwaarts? (Schrijnemakers, 2014). Keuze te over. Wel valt op dat de verklaring uit 'weide' of 'bos' het vaakst voorkomt.

De kern van de (latere) stad Sittard ontwikkelde zich bij een oversteekplaats aan de Geleenbeek. Daar ook de oevers van die beek moerassig waren, werd die oversteekplaats gekozen waar de Kollenberg die stroom het dichtst benaderde, met andere woorden waar de moerassen het smalst waren. De nederzetting te Sittard schijnt reeds vóór haar verheffing tot stad (1243) een zeker overwicht over de andere drie naburige nederzettingen gehad te hebben. In tegenstelling tot de toponiemen Broeksittard, Haagsittard en Balsittard ontving de plaatsnaam Sittard geen verder onderscheidend voorvoegsel.

Het stadje Sittard lag gedrapeerd tegen de Zuid-Limburgse heuvels op een vlakke helling die 'de Siter' werd genoemd. Verzonken in zichzelf met nergens het bestaan van een buitenwereld. Het was daar waar Reinoud de Swaert woonde. Ergens in het verre Zuid-Limburg. Ergens verstopt achter hellingen. Niemand heeft hem ooit echt kunnen vinden. Slaperig en dromend zoals zijn woonplaats erbij lag. Het was een ingeslapen stadje met alleen op de Markt nog enkele activiteiten.

Verder zat Reinoud, een van huis uit authentiek persoon, nog half studentikoos met z'n sneakers en rafelige broek. Een stoppelbaard en een fancy bril completeerden het geheel, de mensen te bekijken vanuit het terras van eetcafé Bloem op de Markt van Sittard. Mensen die hij niet kende, maar allemaal even speciaal waren in zijn ogen. Iedereen vertelde wel zijn verhaal. Hij deed aan 'tropisme'. Nathalie Sarraute gebruikte de term tropismen ter aanduiding van een gevoel vluchtig, kort, maar intens onverklaard. Het was het bestuderen van mensen zonder dat ze dat zelf in de gaten hadden. En waar kon je dat beter doen? Op een terras natuurlijk. Uiteraard werd er een compleet beeld van de persoon geschetst, alleen maar op basis van een vluchtige indruk. Het huizenblok links heette 'om den Tol':

In 1243 kreeg Sittard door een vrijbrief van Walram, heer van Sittard en Montjoie (Monschau), stadsrechten. In deze oorkonde waren een aantal artikelen rechten en plichten voor de stadsbewoners en de heer vastgelegd. Beide partijen hadden belang bij goed onderhouden vestingwerken en goede verbindingswegen van en naar de stad. Tolheffing was één van de middelen om de stad aan inkomsten te helpen.

De stad had al in de dertiende eeuw een levendige marktfunctie. Sittard kende een stadswaag, waar de te verhandelen producten werden gewogen. Vermoedelijk heeft in de buurt van deze waag een tolhuis gestaan. Hier was de plek waar de kooplieden tol moesten betalen en daarom heeft later het huizenblok de naam 'Om den Tol' gekregen.

In de buurt lag de 'Spegelput'. In de 16^e eeuw waren er in de stad voorts 5 openbare putten: aan de Steenweg, de Limbrichterstraat, de Markt, de Paardestraat en de Putstraat. Deze laatste straat had een put bekend om zijn opvallende diepte, die in de volksmond de 'Sjpiegelput' (Spiegelput) heette, waaraan de straat ook haar naam ontleent. Op het kruispunt, waar ooit de middeleeuwse put stond, gaan we de straat in. Deze straat was de hoofdverbindingsweg vanuit het zuidoosten naar het centrum. Deze straat heeft vrij veel huizen uit de 17^e en 18^e eeuw behouden, hetgeen o.a. te zien is aan de hardstenen raamomlijstingen en het gebruik van een

kraailaag. In de 19^e eeuw zijn er veel met pleisterwerk versierd.

In de verte lag het Kritzraedthuis. Aan de muurankers is te zien dat het huis in 1620 is gebouwd. Wat direct opvalt, zijn de hardstenen omblokte ramen de hardstenen kruiskozijsen. Er zijn drie steensoorten gebruikt: baksteen, mergel en hardsteen. De mergelbanden die te zien zijn, zijn geen versiering maar waterlijsten. De waterlijsten hebben als functie het regenwater zoveel mogelijk van de gevel af te houden. De benedenverdieping diende als opslagplaats; dit is nog te zien aan de poortbogen aan weerszijden van het gebouw. Het huis werd bij de bouw zodanig ingericht dat de hervormde gemeente van Sittard, die destijds vele leden telde erin een onderkomen kon vinden. De hervormde godsdienstoefening is er evenwel nooit in de praktijk gebracht vanwege de repressie door de hertog van Gulik.

In het huis namen in 1636 de jezuiten hun intrek, onder leiding van Jacob Kritzreadt van Gangelt die kort na 1649 als eerste de geschiedenis van deze regio heeft geschreven. Naar hem is dit huis genoemd, dat in 1677 de grote stadsbrand doorstond.

Reinoud en Elianne, vlekkeloze make-up, pumps, mayo, kort rokje, roodleren jasje, opgestoken geblondeerde

haren en een poncho, gingen op bezoek in Engelenhof op de hoek van de Püllestraat en de Putstraat. Kleine hofjes, een afstapje en smalle straten. Monotone huizen gebouwd volgens een zelfde principe. Opgetrokken uit donkerbruine, roodachtige, bakstenen waarboven wit gestukt was. Het geheel ademde een intieme sfeer passend bij de omringende huizenbouw. Een voorbeeld hoe het wel kan. Enkele huizen waren tegen de wal opgebouwd, zoals dat vroeger gebruikelijk was. Zij hadden een mooi uitzicht op de schootsvelden en volkstuinten die buiten deze wal lagen.

Ze liepen vanuit de Villa de Putstraat in en zag dat alles er pais en vree bijlag. Behalve een of andere krantenjongen verstoorde niemand het tafereel. Zij liepen naar het kruispunt met de Plakstraat, vroeger genoemd de Plack straisen, 1465, en de Püllestraat, de straat met de boogpoortjes. Vroeger genoemd de Synt Ulricsstroet, 1375. En zagen dat ze in de Mai Markt ook al druk bezig waren. Hij maakte een praatje met deze mensen. Zij kwamen langs het pand uit 1680 en het gehavend pand uit 1681, nr. 17. Verder ging het via 'Im gulden Hirtz' naar de markt. Waar de duiven de baas leken.

Zij liepen over de Markt en kwamen bij het begin van de Putstraat. Bij de kruising met de Putstraat was volgens

de overlevering de plaats waar in de middeleeuwen een put stond. Dit is de plek waar Sittard – volgens een sage – zijn naam gekregen zou hebben. Het verhaal gaat dat Karel de Grote in Aken een paleis had laten bouwen waar hij graag vertoefde. Van daaruit ging hij op jacht. Zo kwam hij bij de put, waar een vrouw water putte. ‘Goede vrouw’, sprak Karel, ‘geef mij wat water, ik heb dorst’. ‘Ga maar op de omgevallen boom zitten’, zei de vrouw. Even later kwam de paladijnen en wezen naar de ondergaande zon om de keizer duidelijk te maken dat het al laat was. Toen sprak de keizer de historische woorden ‘Si tard’, hij bedoelde ‘zo laat’, maar de vrouw dacht dat hij Sittard een naam gaf en riep: ‘Dank u, nu hebben we tenminste een naam voor onze nederzetting’. ‘De versterkte kunstmatige hoogte, waaraan later de naam van het Huis op de Berg herinnerde, zou de kern van dit domein geweest moeten zijn. In roerige tijden had men in Sittard, zoals ook in Heinsberg, een ‘curtis’ op een kunstmatig opgeworpen heuvel gemaakt en met wallen en grachten omgeven. Deze ‘motte’ is de oudste kern van Sittard en is te vinden waar het latere huis ‘Op de Bergh’ gebouw was waarvan het stratenverloop en archeologische vondsten van getuigen. Ze wordt in de 10e à 11e eeuw gedateerd, maar kan ook veel ouder zijn. Tot de gevestigde ‘curtis’ kan ook de Sint-Petruskerk hebben behoord. De apostelvorst Petrus als

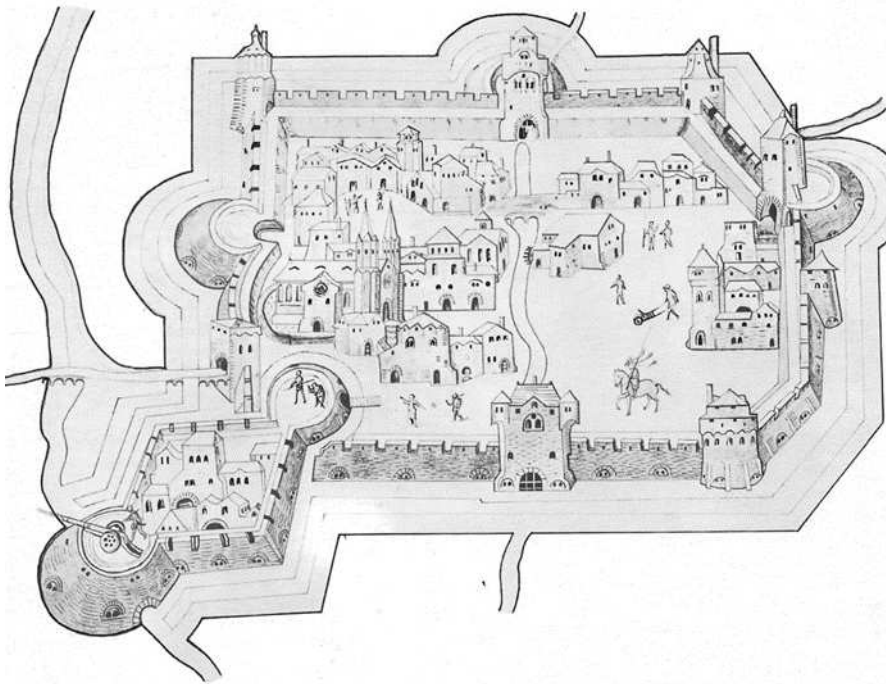
patroonheilige van de parochie pas goed in bij de aanname dat Sittard een oud domein was.

De oudste kern van de stad werd bepaald door twee elementen: de woning van de heer en de kerk. In deze periode waren de meeste kerken *eigenkerken*: eigendom van een voornaam grondbezitter, die de kerkje had laten bouwen voor zichzelf en zijn onderhorigen. De kerk lag daarom meestal vlak bij zijn hof, een versterkte woning, later aangeduid als *kasteel*. We zagen al dat iets ten noorden van kerk het *Huis op de Berg* gelegen is, al zo genoemd in de 16^e eeuw. De term berg verwijst naar een kunstmatige ophoping, een *motte*, waarop een verdedigbare woning stond. Vaak was zo'n motte omringd door een gracht, die meteen de grond voor een ophoging had geleverd. Bij rioolwerkzaamheden in 1981 werd de gracht teruggevonden. Men kon een doorsnede van de gracht maken: hij was acht meter breed en twee meter diep. Kortom de stad Sittard heeft er in de 11^e eeuw als volgt uitgezien: rechts de houten woontoren op de motte, omringd door een gracht en een palissade, daarnaast de voorburcht. Links de kleine nederzetting met een uit Maaskeien opgetrokken zaalkerkje.

Het huidige Huis op de Berg dateert van 1642. De voorganger werd geplunderd en vernield in de Dertigjarige Oorlog en de geschiedenis ervan is slechts met moeite uit allerhande verschillende bronnen te

reconstrueren. Mogelijk is het huis genoemd naar de familie Van den Berghe, die in het begin van de vijftiende eeuw genoemd wordt in het oorkondenboek van het kapittel. Meer voor de hand ligt, dat de naam van deze familie juist afkomstig is van hun huis dat op een berg(je) lag, de plek van de vroegere motte. In 1422 bekende Johan Walter, zoon van Heynrich van den Berghe, dat hij jaarlijks aan het kapittel twee kapoenen als erfpacht schuldig was, met als onderpand zijn huis op de Oude Markt.

Het nieuwe Huis op de Berg werd gebouwd in Maaslandse stijl met hardstenen kruisvensters en mergelstenen gevel-belijningen. De kruisvensters zijn in 1906 vervangen.' Tot zover de historie.

Oudste plattegrond van Sittard (1538).

Het verhaal

Slaperig keek Reinoud de Swaert zijn raam uit en kreunde... wat zou het nu weer voor een dag worden? Hij keek de Ridderstraat af en zag de domtoren, keek de andere kant op en zag het huis van bewaring. Hij had dit pand gekocht van de makelaars van Bokhorst & Van Erp toen hij nog student was en hij hier woonde. De Ridderstraat

was een zijstraat van de Wittevrouwenstraat en lag aan de achterzijde van de Wittevrouwenkade.

‘Het moest niet gekker worden’, mompelde hij in zichzelf. ‘Eén vrouw was al genoeg laat staan vier.’ Hij stond op liep met een slaapdronkenkop naar de keuken en zette koffie. Vandaag was het Elianne-dag. Hij had er niet veel zin in. Eerst helaas naar de Universiteit via het Lucasbolwerk, de Nachtegaalstraat, de Burg. Reigerstraat, het Wilhelminapark, Rijsweerd en tenslotte de Uithof. Om daar toe te treden tot het